

Bjørnstjerne Bjørnson og havet

Taler

Jacob Stenersen Worm-Müller

Dato

5 november 1939

- 1 Det er først i de store øyeblikk i vår historie at det står helt klart for hele vårt folk, hva havet virkelig betyr i vårt liv, vårt sinn, i vår kultur og i vår politikk.

- 5 Under alminnelige forhold virker havet for mange av dem som bor inne i landet, i bygdene, i skogene, i fjellet, som et fjernt brus, som noe fremmed og uvirkelig.

Og i dagens politikk trer heller ikke alltid havets linje så sterkt fram som den bør.

- 10 Men i tider som vi nå opplever, hvor dødsbud kommer fra havet manende hit, kan alle se og høre det som Bjørnson så fantasifullt har uttrykt, at havet slår de store toner an.

- 15 Det er havet som har gitt vårt land navnet - Norge - den nordlige vei. Fra eldgammel tid foregikk ferdseien mellom de forskjellige landsdeler mest sjøveien, almannleden, og det ble kysten som holdt historietradisjonene oppe. Havet var, for å sitere Johan Sverdrups ord, vår kongevei til ros og makt. Det var det alltid åpne, det frie hav, utleiden som gjorde det mulig å leve og ikke bare livberge seg, men å skape kultursamfunn på denne ville værharde og fattige kyst
- 20 bak de grå holmer og skjær i ytterkanten av den bebodde jord - nørdest i grendom. Havet gav av sin overflod, og det var havets rikdommer, dem vi ofte sløste med, som brakte oss overskuddet og skapte balansen i vår økonomi. Derfor regnet også nordmennene sjøen som en del av sin egen grunn, hvor langt den enn rakk, på det felt dudde den samme arbeidsstokk - som Jonas Lie skriver
- 25 - ti her fortsatte kun de samme naturforhold hvori den var oppdratt hjemme. Her fortsatte den den samme kamp mot sjø og luft og jord i stadig spenning mot det uventede.

De eldste norske samfunn, vår gamle bondekultur, var bygd på et sjøbruk som

forente jord og sjø, gård og skip gjennom veide, fangst og fiske; fiskeriene ble en fortrinlig skole som gjorde folket til sjømenn og farmenn, men de holdt seg ikke bare forsiktig til kysten, fangsten ledet til utvidelsen av Norgesveldet, til de dristige Atlanterhavsferder til Grønland og Vinland.

35

I Norge har havet i en ganske annen grad enn i de fleste land vært det forbindende ledd, samlingen er utgått fra sjøen, og som A.W. Brøgger har sagt, uten båten og skipet som våre forfedre utviklet til fullkommenhet teknisk og kunstnerisk, og hvor vi førte an, hadde ikke samlingen av et land med så store
40 dimensjoner som Norge, lett kunnet skje. Det gamle norske rike var et kystrike, et større Norge, et sjøvelde omkring mektige hav - om Nordsjø, Atlanterhav og Ishav. Meget av kulturen, de livgivende impulser, kom utenfra. De avgjørende slag ble utkjempet til sjøs, og det ble sjøslagene som bestemte rikets skjebne - Olav Tryggvason, Olav den Hellige og Sverre kom alle utenfra i dramatiske
45 stunder i vår historie.

Da vi ikke lenger stod på høyden på sjøen, da vi ble stilt overfor bedre skip, nyere metoder, brast riket, forbindelsen med vesterhavsøyene gikk tapt, og på Grønland bukket den norrøne befolkning, forlatt av moderlandets skip, under i
50 kulden, i sykdom, i kamp mot eskimoer.

Med flåtens rivende tilbakegang fulgte den lange trengselstid. Som Bjørnson har sagt det i sin tale til Ernst Sars: "Da vi gikk under til sjøs, var det forbi. Men til sjøs reiste vi oss først igjen. Vår lykke gikk ned i havet, den stod opp igjen av
55 havet."

Fremgangen kom ute fra havet alt i det 16. århundre, først som en svak luftning som økte etter hvert til en frisk bris, og så til en stormglad brusen gjennom hele landet i det 19. århundre, da Norge igjen steg fram av de lange århundrers
60 mørkenatt.

Det begynte liksom i gammel tid ute fra kysten med fiskere som våget seg lenger ut på bankene på havfiske, stadig lenger ut, med de djerpe fangstmenn fra Nord-Norge og Vestfold som gjennompløyde Ishavet og gjorde de nye oppdagelser, trengte inn i Karahavet og mot Vestisen med små skuter som stundom forliste, brente eller ble knust i isen, og som alltid levde i farens spenning. Disse pionerer
65 skapte vår fangst av sel, klappmyss og bottlenose, vår hvalfangst nordpå og senere den mektige ekspansjon i Antarktis, de var forutsetningen for Fridtjof

70 Nansens, Otto Sverdrups og Roald Amundsens ferder, for gjennomseilingen av Nordvestpassasjen, for erobringen av Sydpol og Nordpol, for den nye aktive utenrikspolitikk, hvis understrøm var havet.

Slik som Bjørnson uttrykte det i sin tale på Nansenfesten i 1896: "Det er nemlig
75 så at det arbeid, den troskap og den selvbeherskelse som et folk vinner i det stille, det kommer engang

fram i stordåden, og da er stordåden akkurat det samme som at hele folket slipper fram til konfirmasjon."

80

Denne framgang kulminerte i det som ble vårt folks eventyr i det 19. århundre, vår handelsflåtes mektige utvikling inntil nordmennene ble verdens fløtmenn på alle hav og landet kjempet om 3. plassen blant de sjøfarende nasjoner.

85 Det var denne havets avkastning som har gjort det mulig for oss å opprettholde en høy "standard of life", og som det gjelder å bevare. Våre finanser, vårt økonomiske velvære, vår kultur avhenger av sjønæringen. Den er i alle henseender - ikke minst sjelelig - den Golfstrøm som gjør det mulig for oss under polarsirkelen å leve et kulturliv på høyde med Europas. Denne sjønæring
90 er både nasjonal og internasjonal, den springer ut av kysten og omfatter samtidig hele verden - alle hav, blåmyra som våre sjøfolk pløyer. Den bestemmer både folkets mentalitet og vår utenrikspolitikk. Det var sjønæringen som reddet oss fra nød under verdenskrigen, og som vil redde oss igjen. Dette er sangen som havet synger. Hører man ikke den, kan man ikke lytte til det som Bjørnson
95 kaller "havhjertets sukk når det drager ånde", forstår man ikke Norge og dets historie.

Det er i vårt folk en hemmelig lengsel mot havet, en utlengsel, hos sjømannen er denne dragning uimotståelig. Det er som det har vært sagt et livsforhold mellom
100 sjømannen og havet, han er sjelelig sammenvokst med sjøen, i slekt med den. Havet er hans element, hans virkefelt eller hans grav. Det drar ham selsomt med en mystisk kraft, enten det er i opprør, i storm og sjørøyk eller det duver stille i solglansen, i måneskinnet og gjenspeiler himmelen - uendeligheten. I dette store havøde blir mennesket intet - det skaper tungsinn, dødstanker, men også
105 evighetslengsel, troen på et forsyn, på en lagnad. Som Arnljot Gelline synger ute på havet:

Da skyller længslerne langsomt over

110

i alnaturens havdype smærte,

og nattens, vandets forente kulde

115 min sjæl utruster for dødens rike.

Sjøen har alltid en egen makt over sjømannen, og den har preget ham. Den har skapt det som i en sum kalles for sjømannsegenskapene. De står for en stor del av vårt folk som uttrykket for romantikk, vågemot, eventyrlysten og

120 utferdstrangen i oss, for dristigheten og snarrådigheten, all den omveksling som faren og spenningen skaper, for det hasardiøse, de store løft som kalles skippertaket.

Og det er en side av sjømennenes og fiskernes vesen. Men havet fremmer ikke bare uroen, de voldsomme omslag, det fremmer også det som pastor Nordborg har uttrykt slik at sjømann er en ærestitel som vinnes ved tålmodighet. Det er nemlig ikke heltemotet og offerviljen i de store dramatiske øyeblikk som er sjømannsånden, the true spirit of the sea, men det som danner undergrunnen i sjømannens vesen er kyndighet, plikttroskap, solidaritetsfølelse, den daglige offervilje under det daglige slit og savn, og enda mer den daglige forsakelse ved å

130 være borte fra hjemmet, som jo eldre han blir, kommer sterkere fram i hans varme fedrelandskjærlighet, tanken på og lengselen etter hjemlandet. Det er den som er den evig brennende flamme hos den farende sjømann som han symboliserer i flagget, det han elsker, hedrer og mer enn noen annen stand har

135 kastet glans over, det er det som gjør at han tross alt er homeward bound.

Ingen norsk dikter har formådd å skildre havet, sjønæringen og sjømannsånden som Bjørnstjerne Bjørnson. Som han engang sa til Bjørn: "Av all natur har havet mest å fortelle om." Det er kanskje minnene fra guttedagene i Romsdal og Møre

140 som har gitt ham impulsen.

I Bjørnsons diktning hører vi havets brede rytme, vi fornemmer himmel og hav og sjøsprøyten om vår skjæromkranste kyst. I lysende syn ser vi for oss "landet som det stiger frem, furet, værbitt over vannet med de tusen hjem", "Norge, Norge, blånende op av det grågrønne hav, øer omkring som fugle-unger", eller

145 som i sangen til rektor Steen, "dette Norge med skib og båter og sildekorger".

Han har som ingen annen gitt uttrykk for utlengselen, den han i en tale i mai
150 1866 har kalt den "eventyrlengsel, som straks den føler det trangt, kan favne den
vide verden. Vi har den selv, vi som er igjen. Ti hva annet er det som bemanner
og sender våre skip utover alle verdens hav, som skaper våre store driftsherrer,
som driver til erobringer i vitenskap, kunst og diktning".

155 Allerede i Arnes sang kommer denne utvè klart fram: "Ut vil jeg, ut! - å, så langt,
langt, langt, over de høie fjælle." Men den mest klassiske og monumentale
skildring har han gitt i Arnljot Gellines praktfulle dikt: "Havet stunder jeg mot,
ja havet, hvor fjærnt det ruller i ro og højhed".

160 Det er som man vugges av bølgeslaget når man leser de skjønne langstrakt
duvende linjer som uttrykker lengselen etter uendeligheten, trangen til
forløsning i døden, havets store tungsinn, allnaturens smerte.

Her kommer det ofte fram det som John Nome har påvist blir enn mer
165 framtreddende på hans eldre dager - "havets kolde ånde", havets ødeleggende
makt.

I hans yngre dager er havet uttrykk for det fornyende, som i diktet til Johan
Sverdrup: "Du er den salte havstrøm, som i våre lune fjorde kom". Men senere
170 kommer de uhyggelige sider ved havet, det grenseløse, det gåtefulle, det farlige
sterkere fram som f. eks. i hans herlige brev til Alexander Kielland i 1890: "Jeg er
lengst på det rene med at det er havet som er hele din ulykke. Gud, å betro sin
fantasi og gjennom den sin vilje og framtid til noe så gyselig troløst, oppfarende,
vellystig blankt, utskrevende ferdigt, storartet, bedårende, nedrivende, genialt
175 ødeleggende som havet." Det er i grunnen den samme uhygge som han føler
overfor fjellet og som han skildret i det lille diktet i skyssboken på Flekkøy:

"Bort fra det vile og magre

180 sig selv fortærende.

Hjem til det milde og fagre

oss alle ernærende."

Eller som han et annet sted har sagt "Landet som med hav og høifjell truer."

190 Men selv om han til tider kunne se havet som et dragsug, som et hvileløst, ondt demonisk vesen, som undinen, selv om han kunne se "fjorden midt i et slag", så han den også "en solskinnsdag i høieste sommer", hvordan den stille i strålende fryd kom og tok det i favn, speilet det, vugget det. Og han kunne som ingen annen synge om hva havet brakte av lykke og rikdom.

195 Han hadde i sin ungdom opplevd å se hvordan våre seilskip som hvite måker spredte seg over alle hav og hørt seierssangen med 30 000 matrosers heisekor derunder som han sa i sin 17. maitale i 1864. Det klang en strofe av det gjennom hans dikt "Der ligger et land mot den evige sne" i linjene "Hun knuste med stormhånd det Nordhavsspeil, bød så sine gutter å heise seil", og det er
200 understrømmen i sangen om Norrønafolkene det vil fare, i toget over havet på dragevinger mot det store, mot det fjerne.

Det er historiedønn i hans havsanger, i hans gripende dikt om Ormen Lange og Olav Trygvason. Ordene: "Brede sejl over Nordsjø går" er et fullkomment
205 uttrykk for havrytmen, for havets majestet, for det norske skip like fra Hafrsfjord og til i dag, og i slutningsverset minnes vi om flåtens storhet og tragiske skjebne:

Sidenefter i hundre år
210 norske skibe til følge får -

helst dog i månenætter:

215 "Tagen er Ormen lange,
fallen er Olav Trygvason."

220 I sin berømte sjømannssang har Bjørnson gitt det ypperste uttrykk for hva havet og sjømannsånden betyr for vårt folk.

I Henrik Wergelands sjømannssanger, i deres milde luftning fra bølgen blå, stiger sjølivet levende opp for oss. I sitt forord til "Samling af Sange og Digt for den norske Sjømann" sa Wergeland disse vakre og treffende ord: "Men hvem

især skylder da Norge dette sitt gode navn og rykte i verden? En klasse av dets egne børn, den annen hovedgren av dets befolkning - hvorav bøndene er den første - den som har svunget seg lengst ut, denne tallrike klasse av sjømenn, der sørger så troligen for det felles fedrelands velferd og ære." Det er i virkeligheten
230 den samme linje som Bjørnson fulgte. Ordene

"Den norske sjømann er

et gjænnembarket folkefærd"
235 er uttrykket for den samme tankegang, beundring og kjærlighet til "denne herlige stand" som Henrik Wergelands. Og likevel, det er kommet noe nytt til. Hos Bjørnson er sjømannen blitt en verdensskikkelse:

240 "Hvor fartøj flyde kan,

der er han første mann."

Og selve flåten er ikke lenger en hovedgren av vårt næringsliv - den er den
245 livgivende, den skapende faktor:

"Vor ære og vor magt

har hvite sejl os bragt."
250

Det er selve sjølivets heltedrapa Bjørnson her har skapt.

"Her er et folk i krig

255 for livet uavladelig -

med dyre manne-fall

i kampe uten tal."
260

Han taler ikke om den enkelte bedrift, knyttet til bestemte individer. Sjøfartens historie forteller om tusener av heltegjerninger, om slit og uhørte lidelser i kamp mot storm og is og sjø gjennom hundrer av år, så selvfølgelig for dem som

265 utførte dem at "Saga har glemt hvad hun visste".

"Det som er dagligdags,

det nævnes ikke næop straks,

270

og tit er ingen med

som bringe kan besked."

275 Liksom man etter verdenskrigen taler om den ukjente soldat, kan vi med enda større rett tale om den ukjente sjømann. Det er om ham Bjørnson synger, det er om losen og gutten på hvelvet, om fiskeren i sin båt, om den unevnte helt han har lært oss å synge:

280 "Og mangelen sjømanns liv

fik dødens krans av tang og siv,

som burde hat i gull

285

sitt navn blant kjempe-kuld."

Det er til Norges høye kyst Bjørnson samler sin hyllest til slutt, den han kaller landets eget moderbryst, hvor selv den minste ei er glemt. Denne hjemlengsel har han senere gitt uttrykk for i Landkjenning, det første synet av Norges fjell:

290

"Og det var Olav Trygvason,

stævnet over Nordsjø fram

295

op mot sit unge kongerike,

som ikke vaentet ham."

300 Men enda mer betagende i de vidunderlige linjer:

"Syng mig hjem, hvis I kan,

305 jeg vil dø i mit land,

syng mig frem

til mit hjem!

310

Jeg vil dø i et syn

av dets blaa hvite bryn,

315

av dets jord

hos min mor."

320

Det er sjømannens sang, det er hans tanker, hans lengsel om natten under
stjernehimmelen på brua eller på dekket og som bølgen ruller mot stranden i
store måneskinnsklare netter.

325

Det er alle disse verdier knyttet til hav og kyst Bjørnson har gjort seg til tolker av
og som han har lært oss å elske. Han bar som ingen annen løftet sjøens menn og
virke så høyt at alle kan se det, skapt en nasjonal fellesfølelse og sunget oss
sammen som folk.

330

I dag foler vi sterkere enn noensinne riktigheten av hans ord at
"Norrønastammens lengsel, den var det frie hav." Det frie hav er en
livsbetingelse for oss og vi er frihetens barn.

335

Vår kystbefolkning, ikke minst i nord, kjemper i dag en tung og hard kamp for å
leve, for å opprettholde bare sparsomme kår på en karrig jordbunn. Kan den
ikke få utnyttet havet, går den under. I fangst og fiske og ikke minst i hvalfangst,
ser vi klart hvilke verdier står på spill og hva det fører til om vi mister eller
vanskjærer dem. Hvor stod vi i dag uten vår handelsflåte, våre djerpe sjømenn
som trosser miner, ubåter og fly?

340

Her er veldige verdier skapt av havet, av et naturgitt behov for vår folkestamme,
som det er verdt å ofre for og verne om, verdt å leve for, men også å dø for. For
de er livsbetingelsen for oss som et kulturfolk.

Det er i år 80 år siden "Ja, vi elsker" ble skrevet - men den fikk først sin endelige
345 form 10 år etter, i 1869. Da ble det vers føyd til som nå danner den mektige
avslutning som peker mot framtiden. I sin tale i 1906 ved Nordråks grav talte
Bjørnson om "Ja, vi elsker" i melodi og musikk, og han sa de ord som vi i disse
dager ikke bør glemme, nettopp fordi den samme mann har skrevet
fredsatoriet og kjempet for freden og for det verden i dag mest trenger,
350 opprettelsen av et fredsmoralens ridderskap på lovlighetens og rettferdighetens
grunn. Han sa at denne vår fedrelandssang var åpen og fri som dagen, den
"stiger uten trussel, den er selvhevdende uten skryt. Den forløser i toner uten
overdrivelse og sentimentalitet" og så fortsatte han: "Fredshymne som sangen er
- den fornekte ikke sin opprinnelse. De samme melodilinjer som nå går fredelig
355 fram som plogen i stenfri jord, kan også blinke som sverd. Det kommer an på
hvordan de synges. Melodien bar nemlig det felles med andre store melodiske
uttrykk for folkefølelse, at den utvider seg for øyeblikkets stemning. Nettopp de
linjer som minnes far og mor, er de samme som i korte knappe toner samler oss,
som fedrene samledes når vår selvstendighet trues. Den engelske fedrelandssang
360 "God save the King" høres nærmest som en gammel quadrille, der vi gjennom
tonene skimter dansende

kavalerer i knebukser og med fjær i baretten. Men synges den av tusener, da
hører vi uvilkårlig gjennom den de engelske kartover over alle hav.

365 Vår fedrelandssang er et lite fredsølt folks - men synges den i farens stund, da
står selvhevdelsen pansret i hver linje."

"Og som fædres kamp har hævet

370 det av nød til sejr,

også vi, når det blir krævet,

375 for dets fred slår lejr."

Kilde

Til Norge - Taler og Artikler gjennom krigsårene 1939-1945. Oslo, 1946, s.19-29.

Emner

380 Minnetale, Norsk historie

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/bjornstjerne-bjonson-og-havet>

385

390

395

400

405

410

415